УДК 811.161.2

Л. Є. Азарова

СКЛАДНІ ТЕРМІНИ В СУЧАСНІЙ ТЕАТРАЛЬНІЙ ЛЕКСИЦІ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У тезах розглянуто утворення складних термінів у сучасній театральній лексиці. Вказано, що складні терміни-іменники є найчисленнішою категорією в загальній системі частин мови. Представлено також їхні родові групи.

Ключові слова: складні терміни, юкстапозити, театральна лексика, єдинооформлені складання, апозитивні словосполучення.

Abstract

The thesis deals with the formation of complex terms in the modern theatrical vocabulary. It is indicated that complex noun terms are the most numerous category in the general system of parts of speech. Their generic groups are also presented.

Keywords: complex terms, juxtapositions, theatrical vocabulary, unified syllables, affirmative phrases.

Вступ

На сучасному етапі розвитку вітчизняного і зарубіжного мовознавства велика увага приділяється з'ясуванню проблемних питань словотвору. Дериватологія відносно молода лінгвістична дисципліна. Як відомо, донедавна питання словотвору розглядалися в межах морфології або лексикології, а в працях лінгвістів ХХ ст. словотвір розчинявся в етимології. Проте в наш час мовознавці визначають дериватологію самостійною лінгвістичною дисципліною. Предметом словотвору є лексичні одиниці з погляду їхнього морфемного складу, структури і способів деривації [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження складних слів має давні традиції. Західноєвропейські лінгвісти на початку ХХ ст. ґрунтовно розробляли дану проблему на матеріалі індоєвропейських мов. До опрацювання складних слів у вітчизняному мовознавстві активно прилучилися в 40-х роках ХХ століття. Українські складні одиниці аналізуються в працях Є. М. Рудницького, М. Т. Чемерисова, М. Т. Доленко, Н. Ф. Клименко, М. Я. Плющ, В. О. Горпинича, І. І. Ковалика, В. М. Русанівського, Л. А. Юрчука, О. К. Безпояско, К. Г. Городенської та ін. Вони служать об'єктом досліджень у дисертаційних роботах, у яких розглядається співвідношення складних слів зі словосполученнями, структурно-морфологічні типи та їхню продуктивність. Їх вивчали за морфемним складом, словотвірною структурою і в правописному плані. Історію виникнення складних іменників досліджували М. Я. Плющ, С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко та ін. У працях Є. М. Рудницького, І. І. Ковалика, В. О. Горпинича витлумачено складні одиниці як наслідок лексикалізації назв понять, виражених словосполученнями. Словотвірну структуру й семантику складних слів у сучасній українській мові ґрунтовно дослідила Н. Ф. Клименко. К. Г. Городенська витлумачила процеси утворення складних іменників як один із способів формально-граматичної реалізації семантичної структури речення.

Основна частина

У тезах розглянуто утворення складних термінів, компонентами яких є іменники з театральної лексики (ТЛ). Складні слова, виражені іменниками, − одна з найчисленніших і граматично ємких категорій у загальній системі частин мови. Саме ця граматична категорія, що поєднує узагальнене поняття предметності, відрізняється семантичною об'ємністю і структурною різноманітністю моделей. На прикладі категорії іменників найкраще простежити еволюцію не лише способів словоскладання, а й мови в цілому. Поява термінів складної структурної будови найбільше зумовлена потребою висловити дві ідеї в одному слові, а також прагненням конденсації – передавати одним словом досить складне наукове поняття, бажанням увійти в європейську мовну спільність, мати єдиний термінологічний фонд [2, с. 15].

Утворення складних термінів у ТЛ української мови здійснюється за тими самими традиційними законами, які діють у літературній мові.

1. Єдинооформлені складання будуються:

а) способом чистого складання або із з'єднувальною голосною, наприклад: *радіовистава, радіотеатр, комедіограф, театроман* та ін.;

б) способом складання у сполученні із суфіксацією, наприклад: *одноактівка, театрознавство, драмгуртківець* та ін.;

2. Різнооформлені складання за типом апозитивних сполучень слів, наприклад: *артист-дебютант, комедія-жарт, ферма-дорога* та ін.

3. Різні типи складноскорочених термінів, наприклад: *ТЮГ, драмгурток, завліт* та ін. [3, с. 165].

Театральній лексиці сучасної української мови властива активна продуктивність словотворчого типу складних іменників із різнооформленими компонентами. Один із компонентів відносно іншого є прикладкою, що виражає переважно якість або властивість головного компонента. За змістом прикладки мають відповідний синтаксичний зв'язок із цим компонентом-апозитивом. У композиційному відношенні складні слова із компонентом-прикладкою в сучасній українській мові виступають у двох варіантах: прикладки знаходяться або в препозиції до визначуваного компонента, або в постпозиції. У ТЛ поширеніший другий варіант: *актор-аматор, артист-дебютант, режисер-початківець, сцена-етюд* та ін.

Серед різнооформлених лексичних одиниць за типом апозитивних словосполучень, найпродуктивнішим є тип, у якому між складниками утворюється відношення "означуване − означуюче". У семантичному плані наведені вище апозитивні словосполучення історично являли собою зв'язок двох самостійних одиниць із певним лексичним значенням, але одна з них несла більше лексичне навантаження ("означуване"), а друга, прикладка у складі апозитивного словосполучення, виступала епітетом, який по-різному характеризував предмет думки. Отже, цей тип складних термінів створений потребою подавати уточнюючі додаткові значення, наприклад: під час називання осіб за професією: *актриса-травесті, актор-комік, декоратор-розпорядник, режисер-новатор, художник-декоратор, художник-перукар, художник-постановник* та ін. Така сама необхідність в уточненні спостерігається при називанні різних видів і жанрів драматичних творів: *вистава-диспут, драма- поема, драма-феєрія, комедія-буф, комедія-казка, комедія-сатира, п'єса-диспут* та ін. Складні терміни з постпозитивним визначенням типу *артист-дублер, режисер-стажер* та ін. використовуються як проміжна ланка між сполученням слів і словоскладанням. У таких термінах основним виступає означуваний компонент, тому що він несе основну семантичну навантаженість. Перша частина термінів цього типу є родовим поняттям, а друга − видовим (вона конкретизує значення першої).

За формальною ознакою цей тип має кілька родових груп.

1. Обидва компоненти одного граматичного роду:

а) складання, у яких обидва компоненти чоловічого роду: *актор-професіонал, режисер-педагог, спектакль-роздум, театр-новатор, фільм-спектакль*;

б) складання, у яких обидва компоненти жіночого роду: *комедія-казка, комедія-сатира, п 'єса-феєрія, поема-трагедія.*

2. Група складних термінів-іменників, компоненти яких належать до різних родових класів:

а) перший компонент − іменники жіночого роду + другий компонент − чоловічого роду: *комедія-жарт, ложа-бенуар, сцена-етюд, трагедія-гімн;*

б) перший компонент − іменники чоловічого роду + другий компонент − жіночого роду: *монолог-пантоніма, театр-мініатюра, театр-студія, фільм-вистава* [3, с. 168].

Користуючись пропозицією Н. Ф. Клименко про розмежування подібних утворень словоскладань на дві групи: юкстапозити і композити, можна помітити, що сучасна українська ТЛ репрезентує мовні одиниці першої групи, граматичний стан яких можна охарактеризувати таким чином. Ознаками апозитивних словосполучень є: 1) відносна розчленованість сприймання і більша інформативна значущість першої частини складного слова (другий компонент служить означенням до першої частини, наприклад: *п'єса-одноактівка − одноактна п'єса, актор-комік − комічний актор;* 2) відмінюваність обох частин складного терміна, наприклад: *над образом-персонажем, у актора-професіонала;* 3) відповідність загальної родової характеристики складного слова граматичному роду першого компонента, наприклад: *новий театр-студія відкрив* сезон, *поновлена* і *поставлена комедія-жарт* [4, с. 239]. Апозитивні словосполучення треба відмежовувати від подібних за формою та функцією

іменників-юкстапозитів. Зіставлення іменників-юкстапозитів та апозитивних словосполучень у певних межах, як одиниць різних рівнів, що мають спільну ознаку номінативності й анологічну зовнішню форму, вважають основною проблемою у виявленні розрізнювальних особливостей іменників-юкстапозитів і апозитивних словосполучень. Статус іменників-юкстапозитів як слів ґрунтується на таких їхніх структурно-семантичних ознаках: 1) іменникам-юкстапозитам характерна цілісність значення і відтворюваність; 2) лексичне значення іменників-юкстапозитів більшою чи меншою мірою ідіоматичне; 3) іменникам-юкстапозитам властиве цілісне оформлення [5, с. 17].

Висновки

Отже, здійснений аналіз засвідчує, що українська мова має давні словотвірні традиції у вивченні складних слів, утворених способом словоскладання. Особливо пожвавився інтерес науковців до процесів словотвору в останні десятиріччя, що пов’язано зі зростанням кількості складних слів у сучасній українській літературній мові. Тому надалі варто зосередити увагу на комплексному дослідженні цього лінгвістичного явища, зокрема на виявленні груп семантичних відношень між структурними компонентами складних слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л.Є. Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція "золотої" пропорції: монографія / Л.Є. Азарова. Вінниця, 2000. 222 с .
2. Азарова Л.Є. Структурна та фонетична побудова складних одиниць у концепції "золотої" пропорції: монографія / Л.Є. Азарова. Вінниця, 2001. 284 с.
3. Азарова Л.Є. Деякі аспекти утворення термінів-композитів / Л.Є. Азарова, А.В. Костюк // «Нові технології навчання». Науково-методичний збірник. Київ, 1996. Вип. 5. С. 163 – 170.
4. Азарова Л.Є. Проблема статусу іменників-юкстапозитів у сучасному мовознавстві. / Л.Є. Азарова, Л. А.Радомська// Наук. вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Зб. наук. праць. Вип. 9. Херсон: Вид. ХДУ, 2009. С. 238 – 242.
5. Азарова Л.Є. Вивчення іменників-юкстапозитів в українському мовознавстві. / Л.Є. Азарова, Л.А. Радомська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім.Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 20. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 16 – 19.

Азарова Лариса Євстахіївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: azarova.larusa@gmail.com

Azarova Larisa Evstakhiivna – doctor of philological sciences, professor, head of the department of linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: azarova.larusa@gmail.com